

MERI MAKARTI

O VENECIJI

**Zadivljujuće putovanje
u jedan od najslavnijih gradova na svetu**

Prevela
Žermen Filipović

Laguna

Naslov originala

Mary McCarthy
VENICE OBSERVED

Copyright © 1956, by Mary McCarthy
Translation copyright © 2023 za srpsko izdanje, LAGUNA

Robertu Papiju

Sadržaj

1. Venecija očuvana	9
2. Pljačka	27
3. Pola kile mesa	43
4. Redovnik	63
5. Vreme prolazi	85
6. Povratak urođenika	103
7. <i>Col Tempo</i>	119
8. Finale	135
<i>O piscu.</i>	157

1. Venecija očuvana

„Venecija od 8 do 9; otišao u hotel *Danijeli* [sic]. Video Crkvu Svetog Marka, Trg, Veliki kanal i nekoliko crkava: lep dan – vrlo živopisan – opšti ishod dobar – pojedinačne stvari ne.“ Herbert Spenser u svom dnevniku, 1880.

„*Il disoit l'avoir trouvee autre qu'il ne l'avoit imaginee, et un peu mains admirable... La police, la situation, l'arsenal, la place de S. Marc, et la presse des peuples étrangers lui semblaient les choses plus remarquables.*“¹ Mišel de Montenj u svom *Putnom dnevniku iz Italije*, 1580-81.

Racionalistički um je oduvek sumnjao u Veneciju. Grad na vodi doživljava suvoparnu inspekciju, kao da je mit za lakoverne – pesnike i novopečene mladence. Montenj, njegov sluga, zapisao je, „*N'y trouva pas cete fameuse beauté qu'on attribue aus dames de Venise, et*

¹ Franc.: „Rekao je da mu je delovala drugačije nego što ju je zamišljao i malo manje vredna divljenja... Policija, položaj, brodogradilište Arsenale, Trg Svetog Marka i štampa stranih naroda izgledali su mu najimpresivnije.“ (Prim. prev.)

si vid les plus nobles de celles qui en font traffique“.²Ona čuvena lepota – Francuz ju je skeptično tražio među hvaljenim kurtizanama, kojih je u vreme njegove posete bilo 11.654. Večerao je sa biserom među njima, zapisanom pod brojem 204 u Katalogu glavnih i najuglednijih kurtizana Venecije. „*Le lundi à souper, 6 de novembre, la Signora Veronica Franco, janti fame venitiane, envoia vers lui pour lui presenter un petit livre de Letters qu'elle a composé.*“³ To je očigledno bilo književno veče. Aspazija se sa trideset četiri godine povukla iz najstarije profesije i držala je salon koji su posećivali pesnici i slikari; pisala sonete, pisma i tercete i nameravala da napiše epsku pesmu. Anri Treći ju je posetio i u Francusku doneo izveštaj o njoj, kao i dva njena soneta. Ali na Montenja su veći utisak ostavili policija i visoki troškovi života. „*Les vivres y sont chers come à Paris.*“⁴

Na tu čuvenu lepotu je trista godina kasnije britanski filozof, neženja, sumnjičavo bacio oko u vrlo hvaljenoj palati. Svugde je otkrivao „težnju“ ka slikovitom. Posebno su ga impresionirali vodeći primeri: mala, nakriviljena palata *Dario*, u lombardijskom stilu, sa umecima od porfira i ofikalcita, palata *Korner-Spineli*, po idejnom rešenju Maura Kodučija, sa svojim izuzetnim balkonima, te Ka' Reconiko, barokno čudo sa sivim stubovima koje je započeo Longena, a gde je uskoro preminuo pesnik

² Franc.: „Ne pronalazite tamo onu čuvenu lepotu koja se pripisuje damama Venecije, i tako vidite najplemenitije od onih koje njome trguju.“ (Prim. prev.)

³ Franc.: „U ponedeljak na večeri, 6. novembra, sinjora Veronika Franko, plemenita Venecijanka, poklonila mu je knjižicu pisama koje je sama sastavila.“ (Prim. prev.)

⁴ Franc.: „Hrana je tu skupa kao u Parizu.“ (Prim. prev.)

Brauning. Duždeva palata je Spensera nervirala do te mere da je smatrao da je potrebno da otvoreno ukaže na neke opšte principe arhitekture: „Neugledni lukovi u donjem redu Duždeve palate i neugledni prozori gore u zidu... besmislena dijagonalna geometrijska šara koja pokriva taj zid, što upućuje pre na nešto istkano negoli sagrađeno; i dugačak niz izbočina i šiljaka što nadvisuju gornji deo zida, koji ni na šta ne podsećaju toliko kao na kičmu ribe.“ Toliko o Duždevoj palati. „A Crkva Svetog Marka? Pa, priznajem da je to lep primer varvarske arhitekture.“

Među čarolijama Venecije jedna ima osobenu moć: moć da probudi filistinca koji drema na grudima skeptika. Ljudi ove vrste – suvoparni, prozni ljudi vrhunske inteligencije – protive se osećanju onoga što bi trebalo da osećaju, u prisustvu čudâ. Žele da osete nešto drugo. Krajnost ovakvog stava jeste pomanjkanje bilo kakvog osećanja. Tako je bilo sa Stendalom; pred Venecijom je ostao ravnodušan. Zadržao se tu samo kratko i otišao je gotovo bez reči da nastavi intrigu u Padovi. Još jedan zaljubljenik u Italiju, D. H. Lorens (s jedne strane po prirodi razotkrivač, koji je umeo da neprijatnu istinu saspe u lice kao i Raskin pre njega), zapisao je svoju prvu reakciju u pesmi [*Nar*]: „Grozan zeleni, klizav grad, čiji su duždevi bili stari i imali drevne oči...“ A Gibonu je „spektakl zvani Venecija priuštio nekoliko sati zaprepašćenosti i nekoliko dana gađenja“.⁵

Ovo preterano reklamirano čudo, ovaj zlatni idol sa glinenim stopalima, ovaj *trompe-l'oeil*,⁶ ova naslikana

⁵ Edvard Gibon, *Memoari*. (Prim. prev.)

⁶ Franc. *trompe-l'oeil* – umetnička tehnika kojom se predmeti slikaju toliko realno da se čini da su zaista stvarni (Prim. prev.)

obmana, ovaj kliše – koji pametan ikonoklast u njenom prisustvu ne bi doživio destruktivni impuls? Raskin, koji je bio njen zakasneli Jeremija, i koji je na kraju mrzeo gotovo sve u Veneciji, proveo je pola dana pokušavajući da razotkrije njene prevare – penjao se na merdevine po prašnjavim crkvama da dokaže (što je odavno podozrevao) da je venecijanska renesansa lažna fasada, cinični trik, da je usnuli dužd Vendramin, na primer, oličen u mermeru, na svojoj grobnici u Crkvi Svetog Jovana i Pavla, bio samo isklesani profil okrenut javnosti: druga strana, strana skrivena od javnosti, bila je prazna, bezlična ploča. Napoleon, Stendalov heroj, bio je brutalno iskren kada je venecijanskim izaslanicima, poslanim da se diplomatski ophode, objavio svoju nameru da im tu zabludu izbije iz glave: „Imam 80.000 ljudi i dvadeset topovnjača; *io non voglio più Inquisitori, non voglio più Senato; sarò un Attila per lo stato Veneto.*“⁷

Io non voglio – nepristojan oblik glagola želeći. Odzvanja fraza, drska, prorokuje pljačku: haranje riznice Crkve Svetog Marka, otmica slika za Luvr, ahatooki, krilati lav strgnut sa svog stuba na keju kako bi ga odvezli u Palatu invalida, Neronovi bronzani konji spuštteni s balkona Crkve Svetog Marka da sačekaju ispred palate Tiljerije dok ne budu mogli da ulepšaju slavluk na Trgu Karusel.

Lav se, oštećen, vratio. Konji su se vratili. Njihova otmica i povratak čine jednostavno još jednu anegdotu u repertoaru venecijanskih vodiča, koji o tome jednolično govore na francuskom, engleskom i nemačkom, svako svome jatu

⁷ Ital.: „Neću više inkvizitore, neću više Senat; ja ću biti Atila za Mletačku državu.“ (Prim. prev.)

turista sateranih na Pjacu između tri zastave,⁸ gde je uoči Napoleonovog dolaska, stajalo Drvo slobode oko kojeg je Bajronova prijateljica grofica Kverini-Benzoni, *la biondina in gondoleta*,⁹ plesala odevena samo u atinsku tuniku.

Napoleonovo proročanstvo se obistinilo, mada ne u potpunosti u onom smislu na koji je mislio. On jeste postao još jedan Atila za Veneciju, odnosno figura u njenoj turističkoj legendi, još jedan omraženi osvajač, poput Denovljana kod Kjođe, poput Pipina, čiju je vojsku laguna progutala i uništila, po predanju, kao što se to dogodilo i sa Egipćanima u Crvenom moru. Atila je započeo priču; izbeglice, bežeći od njega na kopnu, potražile su sigurnost na ribarskim ostrvcima i počele da grade svoj neverovatni grad, kuće od pruća i granja postavljene na šipove zabijene u blato, „kao gnezda morskih ptica“, pisao je Kasiodor, Teodorikov pisar, „pola na moru, a pola na kopnu i raširili se poput Kiklada po površini vode.“¹⁰ Napoleon je završio priču pošto je zatvorio Trg Svetog Marka podigavši na kraju palatu zvanu *Fabbrica Nuova*, dajući im – i trgu i priči – konačni, neophodan oblik.

Bez Napoleona Venecija ne bi bila potpuna. Bez Napoleona poslednji dužd Lodoviko Manin, (koji na portretu u Muzeju Korera veoma liči na malodušnu služavku), ne bi mogao da u suzama preda duždovski *cornio* slugi, rekavši: „Ovo mi više neće trebati.“ Jezgrovita izjava, u pravoj tradiciji plemenitih Rimljana, od kojih su Mlečani tvrdili da

⁸ Pjaca (*Piazza*) je izraz koji se u Veneciji upotrebljava isključivo za Trg Svetog Marka; svi ostali trgovi nose naziv pjaceta (*piazzetta*) ili kampo (*campo*). (Prim. prev.)

⁹ Ital.: „Plavuša u gondoleti.“ (Prim. prev.)

¹⁰ Kasiodor, *Pisma*. (Prim. prev.)

potiču. A na plebejskom nivou, zahvaljujući Napoleonu, jedan gondolijer se poslednji smejao. Zagledajući Napoleonov proglas, što prikazuje grb u obliku lava koji drži Bibliju, u kojoj je stari natpis *Pax tibi, Marce, Evangelista meus*,¹¹ zamenjen rečima *Prava ljudi i građana*, gondolijer je navodno primetio: „Konačno je okrenuo stranicu.“

Ali s Napoleonove tačke gledišta upravo je to izvesno bilo nevolja s Venecijom – uvećanje detinjaste istorije, dvaput ispričanih priča. Duždev šešir, inkvizitori, Lavlja usta, u koja su ubacivane anonimne prijave, duždev zlatni kišobran, bučintoro,¹² ženidba Jadrana, prsten, Most uzdaha, Kazanova, Pjomba, Šajlok, Rijalto, Ticijan, Tintoreto, *les dames de Venise*, krađa moštiju Svetog Marka, Lepanto, golubovi, gusari, zauzimanje Konstantinopolja, sa slepim duždom Dandolom koji u devedeset petoj predvodi napad, Marko Polo, kraljica Kipra i (tek dolazi!) Bajron na Lidu na konju, Bajron pliva u Velikom kanalu, *Džulijan i Madalo*, Bajron u jermenskom manastiru, Vagner na Pjaci sluša *Tanhojzera* u izvođenju austrijskog orkestra; Vagner u palati *Vendramin*, Brauning, D’Anuncio, Duze i na kraju, poslednja i prva, gondola, večna gondola, sa svojim čeličnim pramcem i duhovitim gondolijerom – kako li je „novom čoveku“, borcu za jednakost, iz svega ovoga morao izbijati ustajali smrad kanala. „*Non voglio più.*“ Kada je najavio da će biti Atila, Napoleonova razdraženost nije mogla biti isključivo iz političkih razloga; mora da je to bilo nestrpljenje, ne toliko prema zastarelom, reakcionarnom obliku vladavine, čak ni prema prošlosti (divio se Sfinji i piramidama), koliko

¹¹ Lat.: „Mir s tobom, Marko, jevanđelisto moj.“ (Prim. prev.)

¹² Državna barka venecijanskih duždeva. (Prim. prev.)

prema večnoj sadašnjosti, prema gradu koji je postao niz suvenir a i „vidika“.

Henriju Džejmsu, zaljubljeniku u Veneciju, taj osećaj nije bio stran. „Današnja Venecija je ogroman muzej u kojem se neprestano okreće i škripi mala kapija koja vas prima, a vi kroz ustanovu marširate sa krdom drugih posmatrača. Nema više šta da se otkrije ili opiše, a originalnost stava je potpuno nemoguća.“ Posle dve nedelje, rekao je, počnete da se osećate nemirno kao da ste na brodu, Pjaca izgleda „kao ogroman salon, a Riva Skjavoni kao promenadna paluba“.¹³

Nijedno kamenje nije tako pohabano kao venecijansko, tačnije, toliko izlizano. Grad je delom muzej, delom zabavni park, živi od ulaznica koje plaćaju turisti još od početka osamnaestog veka, kada su mu presušili nekadašnji izvori prihoda. Karneval koji je trajao pola godine nije bio samo spontani izraz venecijanske slobode; bila je to proračunata turistička atrakcija. Rani „vidici“ Frančeska Gvardija bili su razglednice tog perioda. U venecijanskom slatku, gustoj gorko-slatkoj marmeladi, sam turizam je postao pikantni sastojak, prilagođen stranom ukusu; legende o mrtvim turistima sada svakodnevno smišljaju gondolijeri i vodiči. Bajronov radni sto, Gotjeova palata, Raskinov pansion, soba u kojoj je Brauning umro, stakleni prozor Barbare Haton – te memorabilije zamenjuju bučintoro ili statu u Paola Sarpija kao predmete interesovanja. Venecijanski zanati postali su sporedna zabava – duvanje stakla, nizanje perli, čipkarenje; gledate kako se pravi proizvod, kao ružičasta šećerna vata u cirkusu,

¹³ Henri Džejms, *Italijanski sati*. (Prim. prev.)

i nosite uzorak kući, kao suvenir. Venecijanske zanatlije danas ne polažu pravo na lepotu ili eleganciju, samo na to da su „iz Venecije“.

I nema svrhe pretvarati se da turistička Venecija nije prava Venecija, što je moguće sa drugim gradovima – Rimom, Firencom ili Napuljem. Turistička Venecija *jeste* Venecija: gondole, zalasci sunca, svetlost koja se menja, kafe *Florijan*, *Kvadri*, Torčelo, *Harijev bar*, Murano, Burano, golubovi, staklene perle, vaporeto. Venecija je sama po sebi sklopiva razglednica. I mada je tačno (kako se ponekad jezgrovito kaže) da blizu dvesta hiljada ljudi provodi svoj običan radni vek u Veneciji, i oni u njoj postoje kao turisti ili vodiči. Gotovo svaki Venecijanac ceni umetnost, poznavalac je Venecije, spreman da priča o Tintoretu ili da vam, na sopstveni predlog, pokaže spiralno stepenište (navodno napravljeno kao rešenje za prazninu), da demonstrira venecijanski dijalekt ili identifikuje zvuk Marangone, zvona Crkve Svetog Marka, kada zazvoni u ponoć.

Grof pokazuje Tijepolovu sliku na tavanici spavaće sobe svoje supruge; zubar pokazuje svoju dnevnu sobu, koja je ranije bila *ridotto*.¹⁴ Sve je popisano, a ponose se više znanjem nego samim predmetom. „Falsifikat“, ljubavno kaže gospodin pokazujući na svog Tintoreta. „Pripadao je Gabrijeli Režan“, kaže vlasnica kuće, pokazujući na slomljeni krevet u stanu koji želi da iznajmi. Taština ispoljena pokazivanjem znanja može nadjačati komercijalne motive ili sujetu zasnovanu na vlasništvu. „Osamnaesti vek?“, kažete sa nadom antikvaru dok gledate porcelanski

¹⁴ Ital.: „Predsoblje.“ (Prim. prev.)

servis. „Ne, devetnaesti“, odgovara odlučno izgubivši prodaju. Želim da mi u stanu sve bude venecijansko, ali: „Ne“, kaže gazdarica kad pitam za ormarić: „Iz Firence.“ Gledamo u veliku ustoličenu Bogorodicu u spavaćoj sobi – veoma loša. Želela bi da mislim da je to Belinijev rad i odmerava tu mogućnost naspram poznavanja umetnosti koje po njenoj proceni posedujem. „Škola Đovanija Belinija“, bezbrižno objavljuje rešavajući nedoumicu.

Jedan venecijanski plemić je napravio studiju o biljkama svojstvenim Veneciji i prikazuje slajdove na projektoru. Ima biblioteku od trideset hiljada knjiga, uglavnom posvećenih istoriji Venecije. U javnim bibliotekama zimi ista grupa lenjivaca proučava venecijanske arhive ili ilustrovane knjige o venecijanskoj umetnosti; kada se zatvori biblioteka Koror, prelaze u hladnu Marčijanau, gde sede zbijeni u kaputima, i na kraju u Kverini-Stampalju, koja je otvorena do kasno u noć.

Venecijanci popisuju sve, uključujući i sebe same. „Ovo grožđe je smeđe“, žalim se mladom trgovcu koji prodaje povrće ispred Crkve Očišćenja Blažene Device. „Šta tu nije u redu? *Ja sam smeđ*“, odgovara on. „Služavka slikara Vedove“, kaže sobarica javljajući se na telefon. „Ja sam Jevrejin“, počinje kosooki stranac koji je sledeći u redu u pekari. „Da li biste želeli da vidite sinagogu?“

Skoro svaki Venecijanac, čak i dete, ostaviće sve što radi da bi vam nešto pokazao. Oni vas ne upute samo kojim putem da idete; oni vode, ili u nekim slučajevima vas prate, da bi bili sigurni da ste i dalje na pravom putu. Veoma strahuju da ćete propustiti neku umetničku ili „tipičnu“ znamenitost. Crkvenjak, koji je već dobio napojnicu, neće vas pustiti da odete dok ne vidite i poslednju

sliku Palme Mlađeg. „Papa“ crkve San Đorđo dei Greči dovikuje svojoj domaćici da mu kroz prozor baci crni šešir koji natuče na široko čelo kako bi nas lično odveo do Arheološkog muzeja na Trgu Svetog Marka; plaši se da tamo, ako se ne pobrine, nećemo videti grčku statuu.

To je venecijanska ljubaznost. Stranci koji ovde dugo žive odbacuju to uz opasku: „Nemaju druga posla.“ Ali dokolica je ovde na oprezu, da se slučajno ne propusti prilika za razgledanje; ništa ne oduševljava rođenog Venecijanca toliko kao besplatna vožnja gondolom. Kada pogrebna gondola, veliko crno mrtvačko vozilo sa zlatnim ukrasima, pristane uz fundamentu,¹⁵ to je prilika za estetski užitak. Moj komšiluk je bio posebno povlašćen u ovom smislu pošto se preko puta trga nalazio Starački dom. Svi su primetili venecijanski ukus u izlozima prodavnica, koji se proteže do najsiromašnijeg radnika na barži, koji prepolovi svoje lubenice i pokazuje ih, bledoružičaste, sa zelenim ivicama na zelenom bočnom kanalu, u kojem se ogleda ružičasta palata sa oleandrima. *Che bello, che magnifico, che luce, che colore!*¹⁶ – svi su profesori likovnih umetnosti. I širom Veneta, na starim venecijanskim posedima, rasprostranjen je ovaj unutrašnji turizam, ova stručnost. U Basanu, u Građanskom muzeju, za gradonačelnika sam mislila da je lokalni likovni kritičar sve dok nije prekinuo svoje izlaganje o nijansama dragulja („poput muranskog stakla“) u pastoralama Basana, pogledao

¹⁵ Ital.: *fondamenta* – specifičan venecijanski izraz za spoljne delove temelja koji se pružaju duž kuća na kanalu čineći jedinstvenu celinu nalik popločanoj stazi za pešake. (Prim. prev.)

¹⁶ Ital.: „Kako lepo, kako veličanstveno, kakva svetlost, kakva boja!“ (Prim. prev.)

na sat i povikao: „Moji građani me zovu.“ U blizini, u jednoj paladijevskoj vili, neka Venecijanka je uzviknula: „*Ah, bellissima*“, kada su joj pokazali tronožac u obliku punjene kožne svinje u prirodnoj veličini. *Harijev bar* služi piće koje se zove ticijan, napravljeno od soka grejpfruta i šampanjca i u ružičasto obojeno grenadinom ili biterom. „Trebalo bi da imaš i tintoreta“, pobunio se neko, a vlasnik je zažalio što još nije izmislio to piće, ali je imao napitke belini i đorđone.

Kada Venecijanci uveče izađu u šetnju, ne izbegavaju Trg Svetog Marka, gde su turisti, kao što Rimljani izbegavaju kafe *Doni* na Via Veneto. Venecijanci idu da gledaju turiste, a i turisti posmatraju njih. Ovaj grad i sve u njemu stvoreno je za uho i oko, ali prvenstveno za oko. Izgrađen na vodi, to je beskonačni niz odsjaja i odjeka, odraz. Suprotno uvreženom verovanju, ne postoje sporedni kanali gde se turista, sa foto-aparatom, neće sresti sa svojim odrazom u liku drugog turista koji prelazi preko mostića. I ne može se u ovom gradu izgovoriti nijedna reč koja nije odjek nečega ranije rečenog. „*Mais c'est aussi cher que Paris!*“,¹⁷ uzvikuje Francuz u restoranu nesvestan da ponavlja Montenjeve reči. Prigovor na strance, koji iznosi stranac, ljutito odzvanja kroz vekove uglas sa srednjovekovnim redovnikom koji je zatekao Trg Svetog Marka prepun „Turaka, Libijaca, Parćana i ostalih morskih čudovišta“. Danas se žalimo na Nemce, a oni se sasvim izvesno žale na Amerikance, i to istim rečima.

Ovde se ne može reći ništa (uključujući i ovu izjavu) *što već nije rečeno*. Često se može čuti kako se Pjaca opisuje

¹⁷ Franc.: „Ali skup je kao Pariz!“ (Prim. prev.)